

امر به معروف و نهی از منکر

از دیدگاه امام خمینی (س)

تبیان

آثار موضوعی

دفتر بیست و یکم

خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹ - ۱۳۶۸.
 امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س) / (ویرایش ۲) . - تهران: مؤسسه تنظیم و
 نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۷۷. ۲۹۰ ص. (تبیان: آثار موضوعی؛ دفتر بیست و یکم)

ISBN: 964 - 335 - 046 - 0

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. ۲۶۵ - ۲۹۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۹ - ۱۳۶۸. —
 پیامها و سخنرانیها — نظریه درباره امر به معروف و نهی از منکر. ۲. امر به معروف و
 نهی از منکر — مقاله‌ها و خطابه‌ها. الف. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) —
 معاونت پژوهشی. ب. عنوان.

۹۵۵ / ۰۸۴۲

DSR ۱۵۷۴ / ۵ / الف ۷۸۵

م ۷۸ - ۱۰۳۹۴

کتابخانه ملی ایران

کد / م ۵۲۶

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

- امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س) - تبیان آثار موضوعی (دفتر بیست و یکم)
- تحقیق و نشر: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و نشر عروج
- چاپ ششم: ۱۳۸۴ / ۳۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۲۰۰۰ تومان

خیابان انقلاب بین فروردین و فخر وازی، فروشگاه مرکزی تلفن: ۶۴۰۴۸۷۳ - دورنگار: ۶۴۰۰۹۱۵

خیابان انقلاب تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱ تلفن: ۶۷۰۱۲۹۷

خیابان انقلاب خیابان ۱۲ فروردین خیابان شهدای ژاندارمری، فروشگاه شماره ۲

حرم مطهر حضرت امام خمینی (س) ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳ تلفن: ۵۲۰۳۸۰۱

کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

مراکز پخش

نشانی الکترونیکی: info@imam-Khomeini.org

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
الف	مقدمه

بخش اول: کلیات

۳	فصل اول: اهمیت و آثار امر به معروف و نهی از منکر
۳	اهمیت امر به معروف و نهی از منکر در قرآن و روایات
۵	آثار امر به معروف و نهی از منکر
۱۸	نتایج ترک امر به معروف و نهی از منکر
۲۳	فصل دوم: وجوب امر به معروف و نهی از منکر
۲۳	کیفیت وجوب و اقسام آن دو
۲۷	وجوب امر و نهی در روایات
۳۸	وجوب امر و نهی به استناد سیره اولیا علیهم السلام
۴۶	وجوب امر و نهی در کلام امام
۶۹	وجوب امر و نهی و تکلیف شرعی
۷۵	فصل سوم: معروفها

۸۳	فصل چهارم: منکرها
۸۳	حکومت پهلوی و منکرات
۹۸	اشخاص و گروهها و منکرات
۱۰۳	منکرهای مهم جهان معاصر
۱۰۶	اشاره به تعدادی از منکرها

بخش دوم: شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر

۱۱۳	فصل اول: علم
۱۱۳	شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر
۱۱۶	وجوب یادگیری شرایط امر و نهی
۱۱۹	فصل دوم: احتمال تأثیر
۱۱۹	احتمال تأثیر
۱۲۹	فصل سوم: اصرار بر گناه
۱۲۹	اصرار بر گناه
۱۳۵	فصل چهارم: عدم وجود مفسده
۱۳۵	عدم وجود مفسده
۱۴۱	حکم سکوت در موارد مهم
۱۴۶	فداکاری و تحمل زیان در موارد مهم

بخش سوم: مراتب امر به معروف و نهی از منکر

۱۵۵	فصل اول: مرتبه غیر زبانی
۱۶۶	دوری‌گزینی و طرد
۱۷۷	فصل دوم: امر و نهی زبانی
۱۸۱	نصیحت و بیان مطالب و افشاگری
۲۰۷	فصل سوم: مرتبه اقدام و انکار عملی

۲۱۱	نمونه‌های اقدام عملی
۲۲۰	اعتصاب
۲۲۳	فقها و دخالت در امور سیاسی و قضایی
۲۲۹	فصل چهارم: رعایت مراتب در امر و نهی
۲۳۵	موازن شرعی و اخلاقی در امر و نهی
۲۴۱	فهارس
۲۴۳	فهرست تفصیلی
۲۶۵	فهرست مآخذ
۲۸۹	فهرست منابع

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

انما خرجت لطلب الاصلاح في امة جدي و اريد ان آفز بالمعروف و أنهي عن المنكر و اسير بسيرة جدّي و ابي علي بن ابي طالب. (۱)

بعثت پیغمبران و دعوت اولیای خدا و شهادت مردان حق... مقدمه گسترش توحید و تحصیل معرفت صحیح از خدا و عالم است، (۲) تمامی تعالیم انبیا و تهذیبها برای نجات بشر از تاریکیها و ورود انسان به نور است؛ و نور جز حق تعالی نیست. (۳)

تربیت انسانهای موحد و عارفان بحق، جز در جامعه‌ای که بر پایه عدالت و تقوا بنیان گذاشته شده باشد، حاصل نمی‌گردد. اسلام به تمامی آنچه در ایجاد و استمرار و اصلاح جامعه اسلامی و انسان مسلمان دخالت دارد، توجه کرده است. واگذاری مردم به خود و برخورد نکردن در برابر کژیها و عدم تلاش برای تحقق راستیها، به معنای نابودی جامعه اسلامی است. تذکر و تنبّه و توجه همگانی و مسئولیت عمومی است که جامعه را اصلاح می‌کند، و از خطرهای و گزندها محفوظ می‌دارد. بر پایه این حقیقت روشن است که «امر به معروف» و «نهی از منکر» در اسلام به عنوان یک تکلیف عمومی و نظارت همگانی واجب گشته است؛ این وجوب بر پایه ولایت زن و مرد مسلمان به یکدیگر قرار

۱. بحار الانوار؛ ج ۴۴، ص ۳۲۹.

۲. صحیفه امام؛ ج ۲۰، ص ۱۶-۱۷.

۳. همان؛ ج ۱۹، ص ۲۸۴.

ب □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

داده شده است.

ولایت، نزدیکترین رابطه بین انسانهاست که بر دلسوزی و مسئولیت و وظیفه، تکیه دارد؛ ولی موظف است که به امور «مولی علیه» خود توجه بکند و به رفع نیازها و اصلاح کار او پردازد و زمینه رشد و پیشرفت شخص را فراهم سازد. مسلمانان به حکم آیه قرآن^(۱) در جامعه اسلامی نسبت به یکدیگر از چنین نقش و وظیفه‌ای برخوردار هستند. امر به معروف و نهی از منکر، موجب برپایی واجبات، بقای دین، گرفتن حق ستمدیده از ستمگر می‌شود. امر به معروف و نهی از منکر حقایق را روشن می‌سازد و بدعتها را از بین می‌برد و بدعتگذاران را رسوا می‌کند؛ و مانعی برای تحریف حقایق و دین می‌گردد.

امر به معروف و نهی از منکر در اسلام، به خلاف آنچه در اذهان جا گرفته و در برخی کتابها آمده است، فقط شامل موارد کوچک و محدود و منحصر به پنדהا و تذکرات خصوصی و فردی نمی‌شود؛ بلکه گستره‌ای دارد که قیام امام حسین - علیه السلام - و شهادت و اسارت خاندان پیامبر - صلی الله علیه و آله و سلم - را برای برپایی حکومت حق و رسوایی ستمگران و غاصبان حکومت الهی در برمی‌گیرد.

«امر به معروف و نهی از منکر شرعاً و عقلاً از مهمترین واجبات است، و اساسی است از اساسهایی که دین اسلام بر آن نهاده شده است، این دو موضوع از برترین عبادات و کاملترین طاعات، و دری از درهای جهاد، و دعوت به سوی حق، و راهی برای هدایت خلق و مقاومت در برابر گمراهی و باطل است.»^(۲)

مبحث امر به معروف و نهی از منکر در منابع و علوم اسلامی

کتاب و سنت، دو منبع اصلی اسلام، در بردارنده بیشترین سفارشات و تأکیدها درباره این دو واجب می‌باشد. سیزده آیه در قرآن مجید به صراحت به آن اشاره دارد. در سنت گفتاری و رفتاری پیغمبر (ص) و اهل بیت - علیهم السلام - امر به معروف و نهی از منکر

۱. توبه / ۷۱.

۲. کاشف الغطاء، محمد حسین؛ اصل الشیعة و اصولها؛ ص ۲۵۱.

درخشش و روشنی بسزایی دارد؛ و در دعاها و زیارت‌های رسیده از خاندان پیغمبر (ص) به آن توجه شده است.^(۱)

تفسیر و حدیث

در تفسیر ذیل آیات امر به معروف و نهی از منکر، این بحث به تناسب تفاسیر آمده است و در کتابهای حدیث، روایات آن در ابواب مختلف و پراکنده دیده می‌شود. گروهی از محدثین نظر به اهمیت آن، کتاب خاص یا باب ویژه‌ای را در مجموعه حدیثی خود به آن اختصاص داده‌اند، مانند:

کلینی، محمد بن یعقوب (متوفی، ۳۲۹ ه.ق.)؛ در فروع کافی؛ ج ۵؛ «ابواب مختلف الامر بالمعروف والنهی عن المنکر».

طوسی، محمد بن حسن (متوفی، ۴۶۰ ه.ق.)؛ در تهذیب؛ ج ۶؛ «باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر».

حرّ عاملی، شیخ محمد حسن (متوفی، ۱۱۰۴ ه.ق.)؛ در وسائل الشیعة؛ ج ۱۱؛ «کتاب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر».

مجلسی، علامه محمد باقر (متوفی ۱۱۱۱ ه.ق.)؛ در بحار الانوار؛ ج ۱۰۰؛ «کتاب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر».

در مجامع حدیث اهل سنت، کمتر باب مشخصی به این موضوع اختصاص داده شده است، در صحاح سه و مستدرک حاکم بابی تحت این عنوان وجود ندارد؛ ولی در کتاب کتر العمال علی المتقی الهندی؛ جلد ۳، «باب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر»، وجود دارد.

علم کلام

مبحث «امر به معروف و نهی از منکر» در کتابهای کلام و ملل و نحل نیز راه یافته است.

۱. برای نمونه به زیارت جامعه کبیره و زیارت امیرالمؤمنین و امام حسین و امام رضا - علیهم السلام - مراجعه شود.

د □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

علمای علم کلام، پس از پذیرش اتفاق در اصل وجوب، در کیفیت وجوب (سمعی یا عقلی) و شرایط آن بحث کرده‌اند. از جمله قاضی عبدالجبار همدانی اسدآبادی (متوفی ۴۱۵ ه.ق.) در الاصول الخمسة، به عنوان اصل پنجم آن را مطرح می‌کند، و ابن حزم ظاهری اندلسی (متوفی ۴۵۶ ه.ق.) در المفصل فی الملل و الاواء و النحل در ذیل عنوان «الامر بالمعروف و النهی عن المنکر»، و خواجه نصیر محمد بن حسن طوسی (متوفی ۶۷۲ ه.ق.) در تجرید الاعتقاد، در پایان مقصد ششم به عنوان مسأله شانزدهم بحث آن را مطرح می‌سازد؛ و همچنین در کتابهای مواقف، شرح مقاصد، کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد، این بحث آمده است.

اخلاق و عرفان

امر به معروف و نهی از منکر، در کتابهای اخلاق و عرفان عملی نیز مورد توجه واقع شده است، از جمله امام محمد غزالی (متوفی ۵۰۵ ه.ق.) در احیاء علوم الدین، ملا محمد محسن فیض کاشانی (متوفی ۱۰۹۱ ه.ق.) در محجة البیضاء فی تهذیب الاحیاء، قاضی سعید قمی (متوفی ۱۱۰۳ ه.ق.) در شرح توحید صدوق، ملا محمد مهدی نراقی (۱۲۰۹ ه.ق.) و ملا احمد نراقی (متوفی ۱۲۴۴ ه.ق.) در جامع السعادات و معراج السعادة.

امام محمد غزالی، امر به معروف و نهی از منکر را به عنوان کتاب نهم از بخش عادات مطرح می‌کند، و مباحث خود را در چهار باب می‌آورد: باب اول، وجوب امر و نهی و اهمیت و آثار آن؛ باب دوم، ارکان و شرایط آن دو، و در آن به تفصیل در مورد حسبه و شرایط محتسب و وظایف آن بحث می‌کند؛ باب سوم، منکرات مختلف را در مساجد، خیابانها و... مورد بحث قرار می‌دهد؛ باب چهارم، در امر امراء و حاکمان به معروف و نهی از منکر.

مباحث دیگر کتابهای اخلاقی بیشتر همانند احیاء العلوم با تفاوتها و تهذیب و تلخیص می‌باشد.

علم فقه

علم فقه، مهمترین جایگاه بحث امر به معروف و نهی از منکر بوده است، و فقهای مذهب اهل البیت - علیهم السلام - از گذشته، آن را یکی از مباحث فقهی برشمرده و درباره آن بحث کرده‌اند.

در بررسی مهمترین آثار فقهی شیعه از قرن چهاردهم تا پانزدهم، نکاتی وجود دارد که در زیر به پاره‌ای از آنها به طور فشرده اشاره می‌کنیم:

■ در تعدادی از کتابهای جامع فقهی، مبحث امر به معروف و نهی از منکر مطرح نشده است، مانند مقنع صدوق (ره)؛ مبسوط شیخ طوسی؛ انتصار و ناصریات سید مرتضی (ره)؛ الغنی ابن زهره حلبی؛ الحقائق الناضرة فی فقه العترة الطاهرة شیخ یوسف بحرانی (ره).

■ در بیشتر کتابهای فقهی مبحث فوق به عنوان بابی از کتاب الجهاد آمده است، مانند الکافی فی الفقه، النهایة، المختصر النافع، قواعد الاحکام.

برخی بحث فوق را به عنوان کتاب مستقلی تحت عنوان امر به معروف و نهی از منکر مثل المهدب؛ کفایة الاحکام، جامع الثقات، یا کتاب الحسبة مثل: الدرس آورده‌اند. در برخی از کتابها مانند المراسم در ابواب کتاب الحدود آمده و در فقه الرضا و برخی کتابهای دیگر به عنوان بابی از مباحث فقهی به آن پرداخته شده است.

■ مطالب و حجم مباحث مطرح شده در تمام کتابها یکسان نیست، برخی فقط به ذکر روایتی و یا اشاره‌ای اکتفا کرده‌اند، مانند فقه الرضا، الوسيلة و برخی با تفصیل بیشتر از آن بحث کرده‌اند، مانند الکافی فی الفقه، شرایع الاسلام.

■ مباحث عمده مطرح شده در کتابهای فقهی چنین است: اهمیت امر به معروف و نهی از منکر با نقل روایات؛ تعریف معروف و منکر و اقسام آن؛ بحث کیفیت وجوب عقلی یا سمعی، عینی یا کفایی؛ اقسام امر و نهی واجب و مستحب و واجب و جایز؛ بحث شرایط وجوب امر و نهی؛ مراتب سه گانه امر و نهی؛ بحث اجرای حدود در زمان غیبت، قضاوت فقها و رجوع به قاضیان جور.

■ بیشتر فقها شرایط امر و نهی را چهار تا دانسته‌اند: علم، احتمال تأثیر، اصرار بر

و □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

عمل، عدم مفسده. برخی شرط «منجزیت معروف و منکر در حق فاعل» را بر آن افزوده‌اند.^(۱) و عده‌ای تمکن را پنجمین شرط دانسته‌اند.^(۲) و مرحوم شیخ جعفر کاشف‌الغطاء شرایط را به چهارده تا می‌رساند، هر چند بسیاری از آنها قابل برگشت به چهار شرط اصلی و از فروع آن به حساب می‌آید.

■ در بحث مراتب سه گانه قلب، زبان و دست نیز نکاتی قابل اشاره است که فقها به آن پرداخته‌اند، مانند بحث یکی بودن مرتبه قلب و زبان، یا خارج بودن مرتبه قلبی از مراتب امر و نهی، یا مرتبه اول را مرتبه غیر زبانی شمرده‌اند؛ نیاز اجازه امام و نایب امام در موارد منجر به قتل و جرح و مانند آن.

■ در کتابهای احکام القرآن نیز بحث «امر به معروف و نهی از منکر» آورده شده است، راوندی در فقه القرآن به عنوان بابی از جهاد آن را ذکر می‌کند؛ و مقدس اردبیلی در زبدة البیان کتاب ویژه‌ای را به آن اختصاص می‌دهد.

■ در بیشتر رساله‌های عملیه فارسی و عربی که در چند سده اخیر نگاشته شده است، مانند عروة الوثقی، وسیلة النجاة، توضیح المسائل اثری از بحث امر به معروف و نهی از منکر نیست.

■ مبحث امر به معروف و نهی از منکر از فروع لازم برخوردار نیست، فقط در زمانهای اخیر به برکت نهضت امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی، فروع متعدد طرح شده است. بیشترین فروع را در تحریر الوسیله و مهذب الاحکام فی مسائل الحلال و الحرام می‌توان مشاهده کرد.^(۳)

۱. حکیم، محسن؛ منهاج الصالحین؛ بحث شرایط امر به معروف و نهی از منکر.
۲. ابی صلاح حلبی؛ الکافی فی الفقه؛ الفرض الثانی هو الامر بالمعروف والنهی عن المنکر.
۳. همان‌گونه که در متن اشاره شد فقهای شیعه در طول دوازده قرن بحث امر به معروف و نهی از منکر را در کتابهای خود آورده‌اند، در زیر فهرست مهمترین آثار فقهی شیعه که مورد بررسی قرار گرفته است برای اطلاع و تحقیق بیشتر آورده می‌شود:

۱. فقه الرضا؛ منسوب به امام رضا (ع) یا علی بن بابویه قمی (متوفی ۳۲۸ ه. ق.).

۲. محمد بن علی بن بابویه (صدوق)؛ الهدایة بالخیر؛ (متوفی ۳۸۱ ه. ق.).

۳. محمد بن نعمان (منفید)؛ المغتنة؛ (متوفی ۴۱۳ ه. ق.).

۴. ابی صلاح حلبی؛ الکافی فی الفقه؛ (متوفی ۴۴۷ ه. ق.).

٥. محمد بن حسن طوسي؛ النهاية؛ (متوفى ٤٤٠ هـ.ق.).
٦. محمد بن حسن طوسي؛ الجمل و المقود؛ (متوفى ٤٤٠ هـ.ق.).
٧. حمزة بن عبدالمزيب ديلمی؛ المراسم؛ (متوفى ٤٤٣ هـ.ق.).
٨. ابن بزّاج؛ المهدّب؛ (متوفى ٤٨١ هـ.ق.).
٩. سعيد بن عبد الله الراوندي؛ فقه القرآن؛ (متوفى ٥٧٣ هـ.ق.).
١٠. محمد بن ابن حمزة طوسي؛ الوسيلة.
١١. سلمان بن الحسن الصهرشتي؛ اصباح الشيعة بمصباح الشريعة.
١٢. محمد بن منصور بن احمد بن ادريس حلي؛ السرائر؛ (متوفى ٥٩٨ هـ.ق.).
١٣. حسن بن ابي المجد الحلي؛ اشارة السبق الى معرفة الحق.
١٤. نجم الدين جعفر بن حسن حلي (محقق حلي)؛ المختصر النافع؛ (متوفى ٦٧٦ هـ.ق.).
١٥. محقق حلي؛ شرايع الاسلام؛ (متوفى ٦٧٦ هـ.ق.).
١٦. حسن بن يوسف حلي (علامة حلي)؛ تذكرة الفقهاء؛ (متوفى ٧٢٦ هـ.ق.).
١٧. علامة حلي؛ قواعد الاحكام.
١٨. علامة حلي؛ تبصرة المتعلمين.
١٩. علامة حلي؛ ارشاد الاذهان.
٢٠. علامة حلي؛ تحرير الاحكام.
٢١. محقق أبي (حسن بن ابي طالب)؛ كشف الرموز في شرح المختصر النافع؛ (متوفى ٧٢٦ هـ.ق.).
٢٢. محمد بن الحسن (فخر المحققين)؛ ايشاح النوائد في شرح القواعد؛ (متوفى ٧٧١ هـ.ق.).
٢٣. محمد بن مكي عاملي (شهيد اول)؛ الذكرى؛ (متوفى ٧٨٦ هـ.ق.).
٢٤. محمد بن مكي عاملي (شهيد اول)؛ الدروس؛ (متوفى ٧٨٦ هـ.ق.).
٢٥. محمد بن مكي عاملي (شهيد اول)؛ اللعة الدمشقية؛ (متوفى ٧٨٦ هـ.ق.).
٢٦. جمال الدين مقداد بن عبد الله الحلي؛ التقيح الرابع لمختصر الشرايع؛ (متوفى ٨٢٦ هـ.ق.).
٢٧. جمال الدين مقداد بن عبد الله الحلي؛ كنز العرفان في فقه القرآن؛ (متوفى ٨٢٦ هـ.ق.).
٢٨. ابن فهد حلي؛ المهدب البارع في شرح المختصر النافع؛ (متوفى ٨٤١ هـ.ق.).
٢٩. علي بن عبد العالي كركي؛ جامع المقاصد في شرح القواعد؛ (متوفى ٩٨٣ هـ.ق.).
٣٠. زين الدين بن نورالدين (شهيد ثاني)؛ مسالك الافهام؛ (متوفى ٩٦٦ هـ.ق.).
٣١. زين الدين بن نورالدين (شهيد ثاني)؛ روضة البهية في شرح اللعة الدمشقية؛ (متوفى ٩٦٦ هـ.ق.).
٣٢. ملا احمد اردبيلي؛ مجمع الفائدة والبرهان في شرح ارشاد الاذهان؛ (متوفى ٩٩٣ هـ.ق.).
٣٣. محمد بن حسين عاملي (شيخ بهائي)؛ جامع عباسي؛ (متوفى ١٠٣٠ هـ.ق.).
٣٤. محقق سبزواري؛ كفاية الاحكام؛ (متوفى ١٠٩٠ هـ.ق.).
٣٥. محقق سبزواري؛ ذخيرة المعاد.
٣٦. ميرزا قمي؛ جامع الشتات؛ (متوفى ١٢٣١ هـ.ق.).
٣٧. شيخ جعفر كاشف الغطاء؛ كشف الغطاء؛ (متوفى ١٢٣٨ هـ.ق.).

خ □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

در سالهای اخیر آثار متعددی درباره امر به معروف و نهی از منکر نگاشته شده است که در آنها تحت تأثیر امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی به مباحث مورد نیاز امروز توجه گردیده است که ارائه فهرست آنها، فهرست دیگری را لازم دارد.

در آثار مهم فقهی مذاهب اهل سنت، مانند الام، محمد بن ادریس شافعی؛ المبسوط، سرخسی؛ المغنی و شرحه، بابی درباره امر به معروف و نهی از منکر دیده نمی شود؛ ولی علمای اهل سنت در کتابهای الاحکام السلطانية درباره این بحث به عنوان «حسبه» بحث کرده اند که در حقیقت شکل اداری و تشکیلاتی اصل «امر به معروف و نهی از منکر» در حکومت اسلامی می باشد.

ماوردی، حسبه را چنین تعریف می کند: «حسبه: امر به معروف است، زمانی که ترک آن آشکار شود و نهی از منکر است، وقتی که عمل به آن آشکار انجام پذیرد.»^(۱) وی می نویسد: این کار بر محتسب به حکم ولایت و بر دیگران به عنوان واجب کفایی لازم است.

ماوردی در اثر خود به بحث محتسب، و شرایط والی حسبه، و اقسام معروف و منکر می پردازد و دامنۀ معروفها و منکرها را در بسیاری از شئون فردی و اجتماعی گسترش داده و آن را شامل بسیاری از امور سیاسی و اجتماعی می گرداند. ابی یعلی محمد بن حسین الفراء حنبلی (متوفی، ۴۵۸ ه. ق.) نیز مباحثی را همانند ماوردی در

۳۸. شیخ محمد حسن: جواهر الکلام؛ (متوفی ۱۲۶۶ ه. ق.).

۳۹. آقا ضیاء الدین عراقی: شرح بصرة المتلین؛ (متوفی ۱۳۶۱ ه. ق.).

۴۰. سید محسن حکیم: منهاج الصالحین؛ (متوفی ۱۳۹۰ ه. ق.).

۴۱. سید احمد خوانساری: مدارک الاحکام؛ (متوفی ۱۴۰۵ ه. ق.).

۴۲. سید عبدالله شیرازی: ذخیره الصالحین؛ (متوفی ۱۴۰۵ ه. ق.).

۴۳. سید ابوالقاسم خویی: منهاج الصالحین؛ (متوفی ۱۴۱۳ ه. ق.).

۴۴. سید محمد رضا گلپایگانی: جامع المسائل؛ (متوفی ۱۴۱۵ ه. ق.).

۴۵. سید عبدالاعلی سبزواری: مهذب الاحکام فی المسائل الحلال والحرام؛ (متوفی ۱۴۱۶ ه. ق.).

۴۶. روحانی، صادق؛ فقه الصادق.

۴۷. نوری، شیخ حسین؛ امر به معروف و نهی از منکر.

۴۸. خرازی، محسن؛ الامر بالمعروف والنهی عن المنکر.

۱. الاحکام السلطانية؛ ص ۳۹۹.

الاحکام السلطانية خود می آورد.

امام خمینی (س) و امر به معروف و نهی از منکر

حضرت امام خمینی (س) که بحق باید ایشان را احیاگر این دو واجب الهی در سده معاصر دانست، در عمل و قول به احیای آن همت گماشتند. دستنویس سال ۱۳۶۳ ه.ق. و کتاب کشف اسرار ایشان در سال ۱۳۲۳ شمسی نمونه های بارزی از عمل ایشان به این واجب الهی در سالهای دور محسوب می شود؛ و حرکت عظیم انقلاب اسلامی نیز مصداق روشنی از اقدام ایشان به این فریضه الهی می باشد.

امام با نگرش وسیعی که به این موضوع داشته اند و آن را فراتر از چند پند و تذکر خصوصی و در موارد محدود و جزئی می دانسته اند، در آثار فقهی خود و در تمامی دستورات و فرامین انقلاب، و سپس در جمهوری اسلامی به احکام و لوازم امر و نهی ملتزم، و موارد ضروری را به مردم و سرمداران گوشزد می کرده اند. بنابراین، علاوه بر آنچه از ایشان به عنوان خاص در این موضوع نگاشته شده است، می توان دیدگاهها و نظرهای ایشان را از سخنان و پیامها و کارهای ایشان استخراج کرد. اثر حاضر با این نگرش به جمع آوری مطالب پرداخته و از این راه توانسته است نکات بسیاری را که در آثار فقهی فقیهان، و حتی حضرت امام به آن اشاره نشده است، در منظر دید محققان و علاقه مندان قرار دهد.

مباحث امر به معروف و ملحقات آن و فتاوی ایشان را در آثار فقهی امام می توان از رسالة فی التقیة^(۱)، المکاسب المحرمه^(۲) در بحث «حکم المبیع اذا بیع ممن یصرفه فی الحرام» و تحریر الوسیله و استفتائات به دست آورد.

بی شک مهمترین اثر ایشان در امر به معروف و نهی از منکر، کتاب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر، تحریر الوسیله است که در سال ۱۳۸۴ ه.ق. به نگارش در آمده است. حضرت امام در نگارش تحریر الوسیله که بازنویسی کتاب وسیله النجاة، سید ابوالحسن

۱. نگارش. ۱۳۷۳ ه.ق.

۲. نگارش. ۱۳۸۰ ه.ق.

ی. □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

اصفهانی (ره)، (متوفی ۱۳۶۵ ه.ق.) می‌باشد، کتاب امر به معروف و نهی از منکر را بر آن افزوده‌اند و در متن سید (ره) مانند دیگر رساله‌های عملیه اخیر، این بحث وجود ندارد و در تعلیقات دیگران بروسیله مانند تعلیقه آیت الله سید محمد رضا گلپایگانی (ره) نیز اثری از این مبحث دیده نمی‌شود.

امام در این اثر، همان نظم و ترتیب رایج در کتابهای فقهی مانند شرایع الاحکام را برگزیده‌اند؛ ولی افزایشهای فراوانی در فروع دارند که تا زمان تألیف این اثر بی‌سابقه است.

در اینجا توجه خوانندگان را به اشاره‌ای گذرا به مباحث تحریر و برخی دیدگاههای فقهی ایشان، جلب می‌نماییم:

□ امر و نهی را به واجب عقلی و شرعی و عینی و کفایی تقسیم می‌نمایند، و اصل وجوب امر و نهی را عقلی می‌دانند؛^(۱) و به کفایی بودن آن حکم می‌کنند.

□ امر و نهی را مولوی می‌دانند؛ ولی به توصلی بودن قائل می‌شوند و قصد قربت را در آن شرط نمی‌دانند.

□ از فرعهای مهمی که در اینجا مطرح می‌کنند: لزوم اجتماع افراد برای برپایی معروف و یا از بین بردن منکر است.

□ علم را از شرایط وجوب نه واجب می‌شمرند؛ ولی یادگیری احکام و شرایط امر و نهی را واجب می‌دانند.

□ ایشان با اینکه شرط تأثیر را می‌پذیرند، ولی علم به عدم تأثیر را ساقط تکلیف می‌دانند؛ و حتی ظنّ به عدم تأثیر را موجب سقوط تکلیف نمی‌شناسند.

□ با طرح فروع مختلف، دامنه تأثیر را گسترش می‌دهند و صرفاً آن را منحصر به تأثیر آنی و شخص مخاطب نمی‌دانند؛ بلکه تأثیر در آینده، تأثیر در دیگران، روشن شدن حقایق، رفع اتهام سازشکاری از علما و... را از موارد تأثیر می‌شمرند.

□ در موارد زیان و ضرر فقط به زیانهای شخص آمر و ناهمی توجه نمی‌کنند؛ بلکه زیانهای ترک آن بر اسلام و مسلمانان را مورد عنایت قرار می‌دهند و در موارد مهم مثل

حفظ اسلام و احکام اسلامی تحمّل ضرر تا جان دادن را جایز، بلکه واجب می‌دانند.
□ ایشان در فروع به وظایف علما و بزرگان در مقابله با بدعتها، تأیید ستمگران، هتک دین و علما و ... توجه می‌کنند.

□ امام بر عدم جواز و همکاری با ستمگران (جز در موارد خاص) فتوا می‌دهند، و هرگونه رابطه با بیگانگان را که موجب سلطه غیر مسلمانان بر مسلمانان در امور فرهنگی و سیاسی و اقتصادی بشود، حرام می‌دانند و نفی می‌کنند.

□ امام با اینکه اذن فقیه را در موارد ضرب و جرح و قتل واجب می‌دانند؛ ولی آن را در موارد مهم و فوری ساقط می‌کنند.

□ ایشان در مبحث امر به معروف، به پذیرفتن مسئولیتهای سیاسی از حاکمان ستمگر، ولایت فقها در زمان غیبت، تولی امور قضا و حدود و دیات در حکومت‌های طاغوتی و عدم جواز رجوع به حاکمان و قاضیان جور، اشاره دارند.
□ امام، تقیه را در موارد مهم حرام می‌شمرند.

و ...

ویژگیهای این مجموعه

۱. این مجموعه که در گروه معارف اسلامی حوزه معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) استخراج و تنظیم شده است، مشتمل بر سه بخش است:
بخش اول، «کلیات» که دارای چهار فصل است: اهمیت و آثار، وجوب امر به معروف و نهی از منکر، معروف‌ها، منکرها.

در فصل معروف‌ها و منکرها سعی شده است مواردی را که امام در زمان حاضر و در جامعه ما معروف و یا منکر می‌شناسند، به خوانندگان معرفی شود.
بخش دوم، شرایط چهارگانه: علم، احتمال تأثیر، اصرار بر گناه، عدم وجود مفسده می‌باشد.

بخش سوم، مراتب سه‌گانه: مرتبه غیر زبانی، مرتبه امر و نهی زبانی، مرتبه اقدام و انکار عملی به علاوه رعایت مراتب در امر و نهی بحث شده است.

۲. فهرست تفصیلی، فهرست مآخذ کلام امام و فهرست منابع متن و پاورقیها در پایان

یب □ امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام خمینی (س)

این مجموعه آورده شده که راهنمای مناسبی برای دسترسی به مطالب و مآخذ مورد نیاز محققان است.

۳. در تنظیم این مجموعه کوشیده‌ایم، عبارت‌ها را با توجه به پیام صریح و اصلی آنها در ذیل نزدیکترین عنوان انتخابی بیاوریم و حتی الامکان از تکرار آنها در دیگر عنوانها خودداری کنیم. بنابراین، برای دریافت کلیه دیدگاههای امام درباره یک موضوع نمی‌توان به موارد ذکر شده ذیل همان عنوان اکتفا کرد، و مراجعه به دیگر عنوانهای مجموعه اجتناب‌ناپذیر است.

۴. برای هر یک از قطعات منتخب، عنوانی را برگزیده‌ایم که عین عبارت حضرت امام نیست، در عین حال، سعی شده است از مطالب داخل هر قطعه برداشت شود. بنابراین، می‌توان این جمله‌های انتخابی را به حضرت امام نسبت داد و لازم است محققان در نقل مطالب آن دقت لازم مبذول فرمایند.

۵. حتی الامکان سعی شده، مطالب برگرفته از غیر تحریر الوسیله و استفتائات در ذیل هر عنوان به ترتیب تاریخ اثر آورده شود.

۶. هر یک از متون منتخب به تناسب موضوع و تاریخ با علامت «***» از یکدیگر تفکیک شده و از ابتدا تا انتهای مجموعه به ترتیب شماره گذاری شده‌اند. فهرست مآخذ در پایان مجموعه که بر اساس شماره قطعات منتخب تنظیم گردیده، تاریخ، مخاطبان و آدرس مطالب را نشان می‌دهد.

۷. تمام متن کتاب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر به فارسی بازگردانده شده و در جایگاه مناسب خود استفاده شده است، بنابراین متون تحریر عین عبارات حضرت امام نمی‌باشد، بلکه ترجمه آن است؛ و هر چند در ترجمه آن نهایت تلاش را به کار برده‌ایم، ولی خالی از نقص نیست، یادآورهای اصلاحی و تکمیل‌کننده محققان مورد امتنان و تشکر می‌باشد.

در پایان، لازم می‌دانیم از کلیه افرادی که ما را در تهیه این مجموعه یاری داده‌اند بویژه از تلاشهای جناب حجت الاسلام والمسلمین عالمی تشکر کنیم.

ستاد تنظیم آثار موضوعی

مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی (س)